

DOI 10.31558/2307-2318.2019.4.12

УДК 330.341.1: 334.75

Панкова Л.І., к.е.н., доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування Черкаського державного технологічного університету

ІННОВАЦІЙНА ПРАЦЯ В СИСТЕМІ ДРАЙВЕРІВ ІННОВАЦІЙНОГО КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

У статті досліджено генезис теорій розвитку інноваційної праці та інноваційних кластерів. Серед драйверів інноваційного кластероутворення визначено інноваційний потенціал підприємства, наукові дослідження та розробки, інформаційні технології, процеси бізнес-інкубування та інтеграцію підприємств регіону у кластерні форми, комерціалізацію інтелектуального продукту. Доведено важливість інноваційної праці персоналу в розвитку інноваційного потенціалу підприємства. Зазначено, що забезпечення розвитку та прискореного формування інноваційних кластерів неможливе без становлення та розвитку інноваційної праці. Надано авторське визначення категорії «інноваційна праця», як трудова діяльність людини, що заснована на використанні професійного знання та навичок, що сприяють отриманню доходу від роботи в галузі (організації) і необхідні для появи на ринку нового продукту (товару або послуги) галузі; використанню в діяльності підприємства галузі нових виробничих процесів, нового організаційного методу тощо. Окреслено коло подальших наукових досліджень щодо інноваційної праці персоналу підприємств в регіональному кластероутворенні як напрями необхідних економічних перебудов на шляху переходу економіки регіону до нооекономіки.

Ключові слова: інновації, інноваційна праця, інноваційний кластер, інноваційний менеджмент, теорії інноваційного розвитку.

Рис. – 1, Табл. – 1, Літ. – 12.

Панкова Л.И.

ИННОВАЦИОННЫЙ ТРУД В СИСТЕМЕ ДРАЙВЕРОВ ИННОВАЦИОННОГО КЛАСТЕРООБРАЗОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНА

В статье исследован генезис теорий развития инновационной труда и инновационных кластеров. Среди драйверов инновационного кластерообразования определено инновационный потенциал предприятия, научные исследования и разработки, информационные технологии, процессы бизнес-инкубирования и интеграцию предприятий региона в кластерные формы, коммерциализацию интеллектуального продукта. Доказана важность инновационного труда персонала в развитии инновационного потенциала предприятия. Указано, что обеспечение развития и ускоренного формирования инновационных кластеров невозможно без становления и развития инновационного труда. Предоставлено авторское определение категории «инновационная работа», как трудовая деятельность человека, которая основана на использовании профессионального знания и навыков, способствующих получению дохода от работы в отрасли (организации) и необходимые для появления на рынке нового продукта (товара или услуги) области; использованию в деятельности предприятия отрасли новых производственных процессов, нового организационного метода и тому подобное. Очерчен круг дальнейших научных исследований по инновационного труда персонала предприятий в региональном кластерообразовании как

направления необходимых экономических преобразований на пути перехода экономики региона к нооэкономике.

Ключевые слова: инновации, инновационная работа, инновационный кластер, инновационный менеджмент, теории инновационного развития.

Pankova L.

INNOVATIVE WORK IN THE DRIVER SYSTEM OF INNOVATIVE CLUSTERING OF ENTERPRISES OF THE REGION

The article investigates the genesis of theories of development of innovative labor and innovative clusters. Among the drivers of innovative cluster formation are definitely the innovative potential of the enterprise, research and development, information technology, business incubation processes and the integration of regional enterprises in cluster forms, commercialization of an intellectual product. The importance of innovative work of personnel in development of innovative potential of the enterprise is proved. It is noted that ensuring the development and accelerated formation of innovative clusters is impossible without the formation and development of innovative labor. The author's definition of the category "innovative labor" is provided as a person's labor activity, which is based on the use of professional knowledge and skills that contribute to: income from work in the industry (organization); the appearance on the market of a new product; new production processes, etc. The circle of further scientific research of the innovative labor of enterprise personnel in regional cluster formation is outlined as the direction of the necessary economic transformations on the path of transition of the regional economy to nooeconomy.

Keywords: innovations, innovative labour, innovative cluster, innovative management, theories of innovative development.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Зв'язок з науковими та практичними завданнями. Розвиток регіонів в умовах економічних трансформації можливо на основі формування комплексного організаційно-економічного забезпечення системи територіального управління та розробки дієвих механізмів використання потенціалу регіональних підприємницьких структур. Управління інноваційним розвитком в рамках сучасної наукової парадигми розуміється як інтеграційна діяльність, здійснювана в рамках обраної стратегії регіонального розвитку. У свою чергу, регіональна політика – це система заходів щодо управління розвитком регіону (відповідно до потреб та інтересів усіх суб'єктів (влади, бізнесу, населення), що здійснюються відповідно до визначеної регіональної спеціалізації. Вирішення цих завдань вимагає новітнього інструментарію інноваційного управління розвитком підприємства, що розвиває свій інтелектуальний та інноваційний потенціал.

Розуміння ключової ролі людських ресурсів у підвищенні ефективності економічних систем і забезпеченні конкурентоспроможності організацій призвело до того, що в теорії і практиці з'являються нові підходи до вивчення даних категорій і, як наслідок, нові терміни. За умов ринкової економіки підприємствам для досягнення конкурентоздатності необхідно володіти певними перевагами. Серед яких, різні фактори виробництва: земля, капітал, людські ресурси, підприємницькі здібності. Однак, якщо звернути увагу на сучасний ринок, то можна припустити, що процес його функціонування знаходиться під впливом глобалізації, яка, в свою чергу, породила безліч інших факторів, які беруться до уваги при оцінці конкурентоспроможності. Так, під впливом зазначених процесів на зміну постіндустріальної моделі прийшла

інноваційна модель, в якій зміна переваг нерозривно пов'язана з науковими досягненнями та інноваціями.

Досвід провідних країн світу свідчить про те, що одним з найбільш ефективних і перспективних напрямків інноваційного розвитку економіки є формування кластерів. Починаючи з кінця 90-х років, основу стратегій інноваційного розвитку більшості європейських країн становлять національні кластерні програми [1]. Так, лідери рейтингів конкурентоспроможності – Швейцарія, США, Сінгапур, Данія, Швеція, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Великобританія проводять активну кластерну політику. За оцінками фахівців, в країнах функціонує мережа конкурентоспроможних кластерів, в яких зайнято близько 40 % всіх зайнятих в економіці і які виробляють більше 50 % ВВП. За прикладом провідних країн світу державна підтримка кластерних ініціатив та формування кластерів здійснюється в Індії, Китаї, Австрії, Індонезії, Малайзії, Мексиці, Чехії, Казахстані та ін..[2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається. Дослідженням і розробці теоретико-методологічних основ організації інноваційної економіки присвячені роботи відомих зарубіжних вчених: М.Портера, Е.Дахмія, П.Фішера, І.Толенадо, Д.Сольє, А.Манюшиса, В.Кістанова, В.Новікова, В.Фельдмана. У працях цих учених розглянуті проблеми вдосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком на рівні окремих галузей, регіонів і підприємств, науково обґрунтовані кластерні механізми та ініціативи, визначені пріоритетні наукові напрями, пов'язані з управлінням інноваційними процесами, побудовою інноваційних систем та ін.

Однак, поки ще не представлені в повному обсязі праці, що розглядають інноваційну працю в системі драйверів інноваційного кластероутворення підприємств регіону. Теоретичні положення щодо визначення інноваційної праці як окремого виду діяльності працівників та її ролі у формуванні інноваційних кластерів остаточно не вирішені, що вимагає подальших наукових досліджень.

Метою даної статті є дослідження ролі інноваційної праці в системі драйверів інноваційного кластероутворення підприємств регіону.

Викладення основного матеріалу. Формування теорій інноваційного розвитку розпочалося у другій половині XIX – першій половині XX ст., хоча ще у XVIII ст. шотландець Адам Сміт (1723-1790) у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» вказував на роль технологічних інновацій у забезпеченні зростання економічної продуктивності. Він зазначив, що велика частина технологічних новацій належала робітникам, які намагалися вдосконалити умови праці з метою одержання вищої зарплатні [3, с. 250]. Формування теорій інноваційного розвитку в сучасному вигляді є результатом праці усіх, хто досліджував економічний розвиток суспільства та економіки, у процесі якого було виявлено нерівномірність темпів економічного зростання [4, с 55].

У таблиці 1 надано коротку характеристику основних теорій, які пов'язують розвиток інноваційної праці та формування інноваційних кластерів.

Таким чином, генезис теорій розвитку інноваційної праці та формування інноваційних кластерів засвідчує, що за сучасних умов розвитку суспільства та економіки країни інвестори фокусують свої фонди на найбільш привабливих інноваційних об'єктах (проект, підприємство, галузь). Привабливість об'єкта інвестування визначається відносним рівнем його інноваційного потенціалу – базису, який може бути перетворений в комерційно успішне технологічне нововведення.

Таблиця 1

Генезис теорій розвитку інноваційної праці та формування інноваційних кластерів [4, с.85]

Назва теорії, досліджень, період розвитку, послідовники	Зміст основних поглядів
Адам Сміт (1723 – 1790) "Дослідження про природу і причини багатства народів"	зазначав, що велика частина технологічних новацій належала робітникам, які намагалися вдосконалити умови праці з метою одержання вищої зарплатні
Теорія циклічних криз німецького економіста К. Маркса, 1860-ті роки	Стосовно інновацій К. Маркс схилився до думки щодо їх зовнішньої (екзогенної) природи. Він вважав, що винаходи є результатом наукової праці винахідників, які займаються нею, переслідуючи власні інтереси. Водночас він вказував на прямий зв'язок між запровадженням винаходів із нормою прибутку, тобто наголошував на внутрішніх мотивах, якими керуються власники капіталу, приймаючи рішення про введення нових зразків техніки чи нехтування ними
Теорія "довгих хвиль" російського економіста М. Кондратьєва, 1920-ті роки	На відміну від низки інших дослідників, Кондратьєв вважав науково-технічний прогрес не екзогенним, а органічно вбудованим у механізм великих циклів елементом, оскільки їх ритміку визначають не інновації (відкриття і винаходи), а їх запровадження в практику (тобто дифузія). Нова хвиля настає тоді, коли екстенсивна фаза досягає максимуму, що пов'язане з моральним старінням широко поширених технологій. Накопичення капіталу веде до його відносного здешевлення, ставка відсотка і норма прибутку знижуються до такого рівня, що роблять рентабельними ризикові (венчурні) інвестиції в нові техніку і технології. Починається фаза підйому, пов'язана з величезними обсягами нового будівництва, будуванням нових підприємств і виникненням цілих галузей і т.д. У вищій точці підйому відбувається вичерпання запасів дешевого капіталу і базових нововведень, що знаменує перехід до фази екстенсивного розвитку.
Теорія інноваційного розвитку австрійського економіста Й.Шумпетера, кінець XIX – початок XX ст.	Вперше ввів термін "інновації", які розглядав як зміни у технології та управлінні, як нові комбінації використання ресурсів. Процес розвитку розумів як "здійснення нових комбінацій". Нові комбінації – це нове застосування наявних у народному господарстві запасів засобів виробництва (тобто інтенсивний розвиток економіки). Й.Шумпетер висловив гіпотезу, що інновації з'являються в економічній системі не рівномірно, а у вигляді більш-менш одночасно освоєваних поєднаних новацій-кластерів. Кластер інновацій – сукупність базисних нововведень, що визначають технологічний устрій економіки протягом тривалого часу. Особливу роль у технологічному розвитку відводив підприємцям-новаторам. Наголошував, що підприємець-новатор не знаходить і не створює нових можливостей. Вони існують самі по собі, нагромаджуються і навіть пропагуються, але без підприємця ці можливості не здатні реалізуватися, і тому функція підприємця-новатора полягає в їх реалізації. Інновація – нова функція виробництва.
Теорія технологічного розриву російського економіста М. Познера	Серед основних ідей теорії є те, що високорозвинені країни підтримують масовий рівень інноваційної діяльності, нарощують відповідно обсяги експорту та імпорту високотехнологічної продукції і напівфабрикатів на основі спеціалізації та кооперації, розвивають внутрішньогалузеву торгівлю

Продовження таблиці 1

Теорія інтелектуальної технології австрійського економіста Ф. Хайєка	Ф. Хайєк наголошував, що прагнення підприємців максимізувати прибуток спонукає їх (без жодного примусу з боку держави) відбирати з наявного масиву знань ті, що дають їм змогу по-новому осмислити зв'язки зі споживачами, запропонувати кращий спосіб задоволення їхніх потреб. Отже, слід дати можливість ринковим процесам розвиватися спонтанно, і це сприятиме економічному розвитку. Ф.Хайєк довів, що вирішальну роль сприятливості до інновацій відіграють інституціональні основи суспільства – як формальні (сформовані державою закони, що регламентують економічну діяльність), так і неформальні (встановлені правила, звичаї, традиції, норми поведінки, мораль). Ф.Хайєк 1974 р. став лауреатом Нобелівської премії в галузі економіки
Теорія інноваційної економіки і підприємницького суспільства американського вченого П. Друкера	Інноваційна економіка, за Друкером, має такі характеристики: головною продукцією є нові рішення; провідна роль в економіці належить малим і середнім підприємствам, які очолюють підприємці, що діють на свій страх і ризик; інтелектуалізація праці є основним процесом розвитку виробництва, а витрати на нього і поширення знань – головною формою інвестицій; завдання науки – сприяння інноваціям, які зароджуються, системне, організоване застосування знань у створенні самих знань, що робить їх продуктивними (чого не може зробити держава чи ринок); головна форма власності – це інтелектуальна власність, що структурує суспільство і визначає його розвиток; для розуміння найважливіших економічних процесів, крім мікро- і макроекономіки, необхідна мета-економіка, яка враховує вплив таких могутніх економічних факторів, як демографія, освіта, нові технології, екологія, тип психології людей, рівень культури тощо
Соціально-психологічна модель (Х.Барнет, Є.Вітте, Е.Денісон)	Ключовим фактором економічного розвитку є людський капітал, який трансформується у нові знання. Важлива складова інноваційної діяльності – праця висококваліфікованих технологів, конструкторів, маркетологів, економістів, фінансистів, які виконують специфічні функції з технологічного проектування і конструювання новацій, забезпечення фінансами науково-дослідних і проектно-пошукових робіт, калькулювання витрат ресурсів, цінового проектування, просування на ринок тощо. Усі ці працівники є суб'єктами інноваційної діяльності у вузькому значенні (стосовно окремого підприємства). Однак лише частина з них бере на себе відповідальність за прийняття рішення щодо практичного застосування інновацій на підприємстві. Такі рішення, як правило, є ризиковими і здебільшого приймаються вищим керівництвом підприємства або його власниками. Об'єктом дослідження є перешкоди, які виникають у ході впровадження нововведень. Для їх усунення, за даною теорією, варто організувати плідну спільну роботу "владних стимуляторів" (адміністрації) і "кваліфікованих стимуляторів" (фахівців) – своєрідну творчу групу, в якій спеціалісти створюють новації, а адміністрація – умови для їх впровадження та усунення будь-яких перешкод.

За сучасних конкурентних умов розвитку економіки інноваційний потенціал суб'єкта господарювання найбільш ефективно реалізується в рамках інноваційного кластеру. «Інноваційний кластер, будучи найбільш ефективною формою досягнення сталого розвитку, являє собою об'єднання підприємств, яке дозволяє використовувати переваги двох способів координації системи – інноваційного потенціалу та виробництва, що дає можливість більш швидко і ефективно розподіляти нові знання, наукові відкриття

та винаходи» [5, с. 26]. З іншого боку, інноваційний потенціал може розглядатися і як інструмент пріоритетизації при формуванні кластеру.

Розглянемо та систематизуємо більш детально драйвери інноваційного кластероутворення за наступними групами:

1. Інноваційний потенціал підприємства: формування інноваційної культури та інноваційного клімату, оволодіння навичками стимулювання інноваційної активності персоналу та дифузії інновацій в середині підприємства, розвиток інноваційної праці персоналу, орієнтація на використання відкритих бізнес-моделей та доцільних інноваційних стратегій, удосконалення бізнес-процесів та формування інноваційних цінностей;

2. Наукові дослідження та розробки, що спонукають підприємства до співпраці та інтеграції з освітніми, науковими, владними структурами в рамках створення і реалізації інноваційних проектів;

3. Інформаційні технології, які надають можливість: створення "платформ технологій", які є актуальними в глобальному масштабі і які можуть бути об'єднані з регіональними; долучитися до глобальних інноваційних мереж, які сприяють обміну інтелектуальною власністю;

4. Процеси бізнес-інкубування та інтеграція підприємств регіону у кластерні форми з метою отримання синергетичного ефекту є потужним драйвером інноваційного кластероутворення.

У сучасному інноваційному менеджменті широко використовуються поняття інноваційного потенціалу та інноваційних ресурсів, що характеризують здатність підприємства до здійснення діяльності за принципами сталого розвитку суспільства.

Інноваційний потенціал підприємства являє собою складну нелінійну функцію потенціалів окремих видів ресурсів, яка повинна бути об'єктом конкретного творчого аналізу в кожному випадку [5, с.27].

Інноваційні ресурси включають в себе:

інноваційну працю;

відповідність організаційних структур і систем управління завданням розвитку інноваційного процесу;

нематеріальні активи, що представлені патентами, ноу-хау, прототипами, комп'ютерними програмами і т.д.;

науково-технічний заділ у вигляді незавершених інноваційних проектів;

фінансове забезпечення інноваційної діяльності [6, с. 9].

Так, за умов сучасного розвитку суспільства, коли перед людством постають нові цілі й завдання, змінилася роль індивіда в регіональному соціумі – він стає ініціатором інноваційних ідей і тим самим перетворює знання в основний фактор виробництва, в головний економічний ресурс регіону [7, с. 11]. Тому, зауважимо, що забезпечення розвитку та прискореного формування інноваційних кластерів неможливе без становлення та розвитку інноваційної праці, яка має свої особливості. Розглянемо визначення категорії «інноваційна праця» та її місце у формуванні та розвитку інноваційних кластерів.

В рамках еволюційного підходу О. Герасименко стверджує, що термін «інноваційна праця» є похідним від терміну «інновація» та наводить характерні риси інноваційної праці, що полягають у наступному [8, с. 213]:

застосування складних засобів праці у трудовій діяльності;

мультиопераційність трудових процесів, їх багатоаспектність, різноплановість на відміну від монодіяльності за технократичною системою;

обізнаність працівників у специфіці технологічних процесів у цілому, а не лише їх окремих етапів та операцій;

підвищення частки контрольних операцій, які вимагають особливого зосередження уваги, підвищеного психологічного навантаження;

необхідність самостійного прийняття рішень, що забезпечують створення якісного кінцевого продукту праці.

В рамках системного підходу Е. Лутохіна визначає інноваційну працю як активність суб'єкта, при якій свій особовий трудовий потенціал він використовує як основний засіб практичного впровадження якихось новацій, внаслідок чого створюється інноваційний продукт і забезпечується зростання соціально-економічної ефективності [9, с.45].

Вищенаведені визначення категорії «інноваційна праця», на думку автора не повно враховують соціальну, економічну та інформаційну спрямованість інноваційного розвитку. На нашу думку, **інноваційна праця** – це трудова діяльність людини, що полягає у сукупності її функціональних можливостей; способів і засобів її мислення з метою відтворення і розвитку системи економічних та соціальних відносин в системі інформаційного суспільства, результатом якої є постійне перевищення попередніх результатів подальшими.

У зв'язку з цим інноваційна праця набуває інвестиційний і мережевий характер. Інвестиційний характер інноваційної праці – це постійне інвестування працівником у власний людський капітал. Мережевий характер – спосіб організації діяльності працівників, пов'язаний з їх взаємодією в рамках мережевих структур інноваційного кластеру.

В якості інтегруючого поняття, пояснюючого процес перетворення працівниками знання в економічний, виробничий ресурс, пропонується категорія «інноваційна праця». **Інноваційна праця** – трудова діяльність людини, що заснована на використанні професійного знання та навичок, що сприяють отриманню доходу від роботи в галузі (організації) і необхідні для появи на ринку нового продукту (товару або послуги) галузі, для використання в діяльності підприємства галузі нових виробничих процесів, нового організаційного методу тощо. Авторське визначення акцентує увагу на використанні в трудовій діяльності інноваційних знань та активації інноваційної діяльності.

Нам видається вдалим визначення інноваційної діяльності, даної В.Лісовим. «Інноваційна діяльність – процес, спрямований на реалізацію результатів закінчених науково-дослідних розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи удосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності» [10, с.4]. На основі наданого трактування інноваційної праці як окремого виду діяльності працівників спробуємо визначити її роль у формуванні інноваційних кластерів регіону (рисунок 1).

За дослідженнями О. Устенко [11, с. 12], джерелами ідей нових продуктів є аналіз потреб і запитів споживачів (11,5 % від їх загальної кількості), розробки науково-технічних працівників самих підприємств і залучених зі сторони (76,5%), аналіз діяльності конкурентів (8,0%), пропозиції торгових і збутових посередників (1,0%), консультаційних фірм (0,5%), працівників підприємства (2,5%), тобто переважну більшість інноваційних ідей формують працівники підприємства, спираючись на власні уявлення щодо того, якими мають бути нові товари, технології тощо, не аналізуючи в достатній мірі потреби і запити споживачів. Тому частка прийнятих ідей у цілому по Україні не перевищує 20%. Для порівняння: в Японії вона складає 68%, США – 52%, Швеції – 45%, Польщі – 30% [12, с.181].

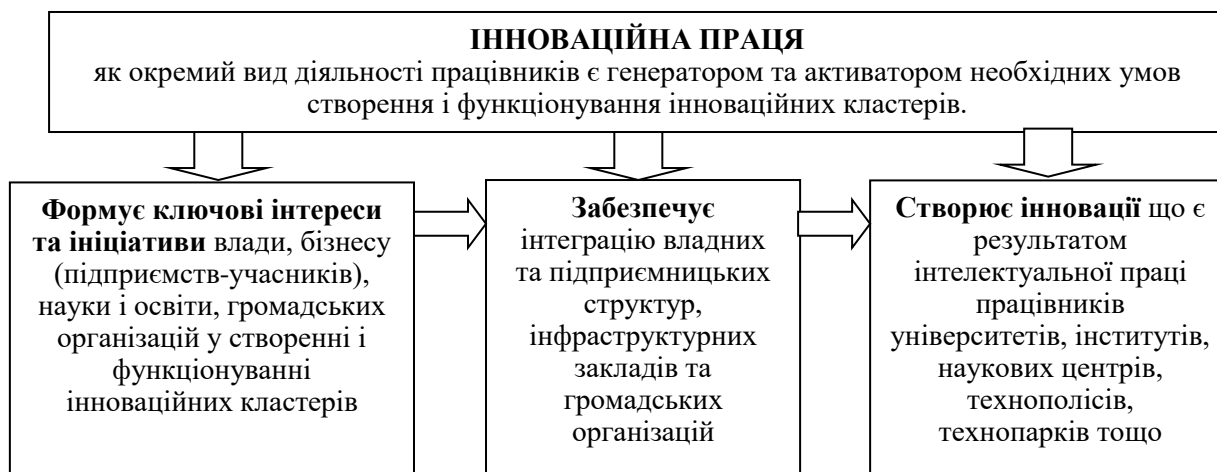

Рисунок 1 - Роль інноваційної праці підприємств у формуванні інноваційних кластерів регіону

Джерело: складено автором

Таким чином, розвиток інноваційної праці є генеруючим фактором у формуванні інноваційних кластерів та надає їм можливість отримувати високий і стабільний економічний і соціальний ефекти, оскільки саме інноваційна праця здатна забезпечити креативну діяльність у виробничих, наукових, управлінських та інших колективах і спільнотах на базі постійного підвищення якості трудового життя та неперервного професійно-кваліфікаційного зростання персоналу.

Висновки. Дослідження інноваційної праці в системі драйверів інноваційного кластероутворення підприємств регіону засвідчує що:

за сучасних умов розвитку суспільства та економіки країни інвестори фокусують свою увагу на найбільш привабливих інноваційних об'єктах (проект, підприємство, галузь);

сучасні соціальні та економічні перетворення базуються на фахівцеві, що динамічно розвивається і який має здатність до творчої праці;

головною рушійною силою у формуванні та розвитку інноваційних кластерів є інноваційна праця, що посіла фундаментальне місце в усіх сегментах діяльності кластера.

Комплекс умов, що формують інтерес бізнесу до інноваційного розвитку потребує переходу економіки регіону до нооекономіки, яка працює на людину її потреби в рамках реалізації принципів сталого розвитку. Зміст економічних перебудов в регіоні в цьому напрямі повинен базуватися на:

1. Перебудові відносин власності, що спрямовані на створення її ефективних форм, що орієнтують суб'єктів економічних відносин регіону на шлях інноваційного та сталого розвитку. Створення ефективних форм власності породжує економічні інтереси інноваційного кластероутворення, що відбиває потреби інноваційного розвитку підприємств регіону;

2. Формуванні механізму реалізації прав власності на наукову та інноваційну продукцію та забезпечення процесу їх комерціалізації;

3. Розробці критеріїв та показників оцінки інноваційної праці на всіх стадіях життєвого циклу інновації.

Наведені напрями економічних перебудов на шляху переходу економіки регіону до нооекономіки окреслює коло подальших наукових досліджень активізації інноваційної праці персоналу підприємств в регіональному кластероутворенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабилова А.В., Федотова А.Ю. Методические подходы к идентификации кластерных образований // Экономика и менеджмент инновационных технологий. № 12 (27) Декабрь 2013. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ekonomika.snauka.ru/2013/12/3421>.
2. Казанцев А.К., Никитина И.А. Инновационные кластеры в региональных стратегиях // Вестник СПбГУ. Серия «Менеджмент», вып. № 4 – С-Птб, 2011 г. – С.450.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов – М.: Соцэкгиз, 1962 – С. 332.
4. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посібник для студ. вузів / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов; ОНУ ім. І.І. Мечникова, [та ін.]. – К.: Центр учбової літ., 2012. – 446 с.
5. Колосова Т.В. Формирование и эффективное использование инновационного потенциала предприятия. Текст.: моногр. / Т.В. Колосова. Нижний Новгород: Изд-во ННГАСУ, 2010. – 230.
6. Кирюхин В.В. Формирование механизма управления инновационной деятельностью организаций санаторно-курортной сферы // Проблемы современной экономики, N 3 (23), 2007. – С. 8–17.
7. Гарафиев И.З. Роль инновационного человеческого капитала в процессах регионализации и глобализации // Регионология. 2011. № 4. С. 9–15.
8. Герасименко О. О. Інноваційна праця: особливості змісту та соціально-економічної форми / О.О. Герасименко // Економіка та підприємництво [Електронний ресурс]: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. Ун-т ім. В. Гетьмана"; відп. ред. С.І. Дем'яненко. – 2008. – Вип. 20. – С. 210–219.
9. Лутохина Э. Креативная трудовология: начала инноватики / Э. Лутохина – Мн., 2008. – 253 с.
10. Лисов В.И. Роль, задачи и принципы государственной инновационной политики на современном этапе социально-экономического развития России. М., 2004. С. 4 – 5.
11. Устенко О. Інноваційне підприємництво в Україні: стан та перспективи розвитку / О. Устенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 6. – С. 11 – 14
12. Інноваційна праця як основа активізації сучасного підприємництва / Н. А. Карамушко // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1. - С. 181-187.